

נב

תרומת ביצית

רקע רפואי

הסיבות הרפואיות לשימוש בתרומת ביצית - במקרים של אי פוריות האישה, עקב סיבות מסוימות שיפורטו להלן, אפשר מבחינה רפואית וטכנולוגית להפרות ביצית של אישה אחרת עם תאי הזרע של הבעל, ולהשתיל את הביצית המופרית ברחמה של האישה העקרה. לאחר קליטת הביצית המופרית ברחם האישה הנתרמת, ממשיך תהליך ההריון והלידה כרגיל, כמו אצל כל אישה.

הסיבות הרפואיות לצורך בשימוש בתרומת ביצית כוללות: חוסר שחלות, שהוא מצב נדיר; אי תפקוד שחלתי, כגון תסמונת טרנר¹; כשל שחלתי מוקדם, בלות בגיל צעיר²; לאחר מחלות שחלתיות המונעות את הביוץ; בעקבות טיפולים רפואיים שפגעו בשחלות, כגון טיפולים למחלת הסרטן; במצב שבו האישה נושאת מחלה תורשתית³; גיל מבוגר יחסית, או סיבות אחרות, ידועות או בלתי ידועות.

1. הסבר יובא באוצר המושגים, ערך תסמונת טרנר.

2. הסבר יובא באוצר המושגים, ערך מנופאוזה מוקדמת.

3. בעבר, היה אחד הפתרונות לנשאות וחשש ממחלה גנטית, תרומת ביצית מאישה שאינה נשאית. כיום, כשיש אפשרות לברירת עוברים בריאים על ידי אבחון גנטי טרום השרשתי (PGD), הדרישה לכך פחתה וכמעט אינה בנמצא.

הקהל העיקרי המופנה כיום לתרומת ביצית הן נשים מבוגרות מגיל 45 שהפוריות אצלן דעכה. לאחר גיל 35 יש ירידה חדה של הפוריות, ואחרי גיל 45 נדיר שאישה תיכנס להריון ספונטני או אפילו בטיפולי הפריה חוץ גופית מביציותיה שלה⁴.

יש כמה סיבות לאי הפוריות של נשים מבוגרות: סיבה אחת היא ירידה ברזרבה השחלתית עם העלייה בגיל, כלומר ירידה במספר הביציות הבשלות התקינות הראויות להפריה. נוסף על כך, גם כשיש הריון, אחוז ההפלות, אחוז המומים העובריים והתסמונות הכרומוזומליות עולה בצורה ניכרת עם הגיל. הסיבה היא, שביציות הנמצאות בשחלות זמן רב מתקשות לעבור חלוקת הפחיתה. דהיינו: חצי ממספר הכרומוזומים של הביצית צריך לצאת החוצה כדי לאפשר לזרע להתחבר ולתת את מחצית הכרומוזומים שלו⁵. חלוקה זו נשלמת סמוך לביצית. תהליך זה הולך ונפגע עם הגיל. חלק מהביציות עשויות להבשיל ובכל זאת לא יצליחו ליצור הריון בשל טריזומיה עוברית⁶, השכיחה מאוד בגילאים אלה, והיא נובעת ישירות מהעלייה בגיל הביולוגי, וגורמת למומים בעובר ולהפלות.

לעומת הזדקנות הביציות, כפי שהוזכר לעיל, הרחם יכול להחזיק הריון גם בגיל מבוגר יותר. לכן נשים יכולות להרות מתרומת ביצית גם בגילאים מבוגרים לאחר הכנה הורמונלית מתאימה⁷. מלבד הכנה זאת האישה תצטרך ליטול אסטרוגן ופרוגסטרון בשליש הראשון להריון. לאחר מכן השליה תייצר את כל ההורמונים הדרושים לעובר לשם קיומו.

יש לבחון את ההשפעות של ההריון וההורות בגיל מבוגר על האישה ועל היילודים מבחינה רפואית, משפחתית וחברתית⁸. בגיל מבוגר נשים מפתחות יותר סיבוכים בהריון, כגון יתר לחץ דם, סוכרת הריונית, משקל לידה נמוך ולידות מוקדמות. כמעט כולן יולדות בניתוח קיסרי, שיש בו סיכון גבוה יותר מאשר בלידה רגילה. חלק גדול מהן יולדות פגים בטרם זמן או יולדות במשקל לידה נמוך, שגם הם מועדים לסיבוכים. מסיבות אלו ואחרות מעל גיל 50 סיכויי ההריון מתרומת ביצית יורדים.

מקורות לתרומת ביצית – המקורות לתרומת ביצית יכולים להיות מנשים שעוברות בעצמן טיפולי פוריות, ואשר מוכנות לתרום חלק מביציותיהן לנשים אחרות, או נשים

4. נכון ליום כתיבת שורות אלו ביטוח הבריאות הממלכתי מממן טיפולי הפריה חוץ גופית מביציות האישה עד לגיל ארבעים וחמש. בשנים האחרונות מתנהל ויכוח ציבורי על הגבלת הגיל לארבעים ושלוש, כיוון שאחוזי ההצלחה של טיפולי הפריה חוץ גופית אצל נשים בגילאים מבוגרים כאלה נמוכים ביותר. אפשר לבדוק את הרזרבה השחלתית שנותרה באמצעות בדיקות שונות, ראה לעיל, פרק לד – 'הפרעות הורמונליות – אנדוקרינולוגיה' בפסקה 'בדיקת מאגר הביציות בשחלות', עמ' 141-143.

5. בזרע בשל כבר קיימים מראש רק מחצית הכרומוזומים.

6. טריזומיה היא מצב שבו יש שלושה עותקים מכרומוזום אחד במקום שניים שצריכים להיות בכל תא בוגר. ראה באוצר המושגים, ערך טריזומיה.

7. בארצות הברית ילדה אישה בת 64. בארץ ילדו נשים בנות 55 ו-58. נשים שבאות לטיפול מצהירות לפעמים על גיל נמוך יותר. הנתונים נלקחו מהרצאתו של פרופ' יהושע דור בכנס פוע"ה הראשון, תשס"א. לאחרונה (תשע"ה) דווח על אישה שילדה בארץ בגיל 65. להלן תובא התייחסות לגיל האישה המקבלת תרומת ביצית על פי חוק תרומת ביציות.

8. אישה היולדת מתרומת ביצית בגיל צעיר יחסית מעוררת פחות תמיהה מאשר אישה היולדת אחרי גיל 45, מפני שפחות ניכר שילדה מתרומת ביצית.

מתנדבות המסכימות לתרום ביציות למטרות תרומה. מבחינה רפואית הנשים התורמות יכולות להיות יהודיות או לא יהודיות, נשואות או פנויות. מבחינה הלכתית יש דיון על העדפות שונות בין אפשרויות אלה.

ביציות מעוברות - כאשר אישה מפילה עוברת נקבה, בהפלה טבעית או מלאכותית, אפשר היה לקחת ביציות מן העוברת. לעוברת נקבה יש ביציות החל מהחודש החמישי להריון, ושחלה עוברית מכילה מיליוני ביציות. לאחר הלידה מספרן הולך וקטן ככל שהאישה מתבגרת. כדי להשתמש בביציות אלה עליהן לעבור תהליך של הבשלת ביציות לא בשלות מחוץ לגוף (IVM).⁹

יש סכנות בפעולה מסוג זה. סכנה אחת היא ניצול של נשים, שלצורך אספקת ביציות יכנסו להריון ויבצעו הפלה מלאכותית. כלומר, יצירת עוברים רק לצורך אספקת ביציות, שיש בה בעיה מוסרית והלכתית קשה. סכנה נוספת היא שמעוברת אחת אפשר להפיק מיליוני ביציות, ויש חשש לגילוי עריות, או נישואי אח ואחות מאותן ביציות. הבעיה היא הלכתית וגם רפואית וחברתית. גם מבחינה אתית מתעוררת בעיה מוסרית בשימוש בעובר, שלא הייתה לו זכות לחיות ולהחליט, על מנת להשתמש באבריו כדי להעמיד צאצאים לאנשים אחרים.¹⁰ למעשה, שיטה זו אינה מקובלת כיום.¹¹

רקע משפטי

עד שנת תש"ע (2010) לא היתה במדינת ישראל הסדרה בחקיקה ראשית הקובעת את האפשרויות לקבלת תרומת ביציות. תקנות משרד הבריאות קבעו שתרומת ביצית במדינת ישראל תתאפשר אך ורק מנשים שעוברות בעצמן טיפולי פוריות, ומעוניינות לתרום ביציות עודפות שנשאבו מגופן. כמו כן אפשרו התקנות החזרה בארץ של ביציות תורמת שהופרו בחו"ל במדינות שחוקיהן מאפשרים זאת ושאושרו על ידי משרד הבריאות.

חוק תרומת ביציות, תש"ע-2010 - החוק קובע זכויות לתרומת ביצית לתושבת ישראל בגילאים 18–54 שאינה מסוגלת להתעבר מביציות שלה עקב בעיה רפואית. תורמת הביצית צריכה להיות בגילאים 21–35; בת דתה של האישה הנתרמת; ללא קרבה משפחתית לאישה או לאבי היילוד; לא נשואה. ועדת חריגים יכולה לאשר חריגות מכללים אלו על פי התנאים שנוסחו בחוק. החוק נותן פיצוי כספי לתורמת הביציות. נכון ליום כתיבת שורות אלו (שבט תשע"ו) רוב מוחלט של תרומות הביציות לנשים ישראליות מתבצע מביציות שנתרמו בחו"ל על ידי תורמות לא יהודיות והופרו שם, בדרך כלל בזרע הבעל, ורק מיעוט קטן של המקרים מתבצע בארץ על פי חוק תרומת ביציות החדש.¹² במקומות שונים בעולם יש חקיקה שונה לגבי תרומת ביצית; מי הן הנשים הרשאיות לתרום; האם מותרת תמורה כספית עבור התרומה; ומהם התנאים שהאשה הנתרמת צריכה לעמוד בהם, לדוגמה, גיל מקסימלי. יש אפילו 'בנקי ביציות' בדומה לבנקי זרע.

9. In Vitro Maturation – IVM. הסבר על שיטה זו הובא לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית (IVF)', עמ' 334–335.

10. על פי הרצאתו של פרופ' יוסף שנקר, בתוך גינקולוגיה, גנטיקה, יילודים ופוריות לאור ההלכה, חלק ב, עמ' 54.

11. הערת ד"ר חגית דאום – בנוסף לכך, אם העוברת נולדה כתוצאה מהפלה ספונטנית, יש סיכוי שכל תאי הטריומיים, אברציות כרומוזומליות (דהיינו פגמים חמורים – מוטציות דרמטיות המשנות מקטע שלם בכרומוזום ולא רק בסיס יחיד ב-DNA), מצויות ביותר מ-50% מהעוברים שנופלים נפילה ספונטנית בטרמיסטר ראשון.

12. פירוט מלא של נוסח החוק מובא באתר הכנסת. התייחסות לנושא הרישום תובא להלן, עמ' 394.

הגדרת האמהות

הגדרת האבהות מורכבת מגורם אחד בלבד - הגדרת בעל הזרע, שתכונותיו הגנטיות מועברות לוולד, בצירוף התייחסות למעמדה של הביאה בהגדרת האבהות. לעומת זה, הגדרת האמהות מורכבת משני גורמים: העברת המטען הגנטי של האם לוולד, ונשיאת ההריון והלידה.

בדרך הטבעית האם ממלאת את שני התפקידים. אך במקרים של תרומת ביצית או פונדקאות¹³, אישה אחת מעבירה לעובר את המטען הגנטי, ואישה אחרת נושאת את ההריון והלידה. כיוון שכך מתעוררת שאלת ההגדרה של האמהות, מי היא אמו ההלכתית של היילוד: האם הביולוגית - בעלת הביצית, או האם הפונדקאית - שברחמה מתפתח העובר והיא היולדת. איזה משני המרכיבים הוא הגורם המכריע בהגדרת האמהות. לחילופין נשאלת השאלה - האם הגדרת האמהות דורשת את קיום שני המרכיבים באישה אחת.

להגדרת האמהות מבחינה הלכתית יש השלכות רבות ומשמעותיות ביותר, כגון: מי הם אחיו ואחיותיו של מי שנולד מתרומת ביצית או מפונדקאות. ממילא עולות השאלות, עם מי מותר לאדם זה להתחתן ועם מי אסור לו להתחתן? את מי יורש יילוד כזה, ומי יורש אותו? מה דינו כשתורמת הביצית היא גויה והפונדקאית יהודיה, ולהיפך: האם הוא יהודי או גוי? ומה דינו אם אחת הייתה מפסולי קהל והשנייה כשרה? אם אחת משתי הנשים השותפות ביצירתו של ולד כזה כוהנת או לווייה והאחרת ישראלית, האם הוא חייב בפדיון הבן? כלפי איזו אם חייב הבן בכיבוד אם?

אין כמעט מקורות הלכתיים ישירים הדנים בשאלה זו, ולכן דנו הפוסקים בשאלה זאת מתוך השוואה לסוגיות אחרות.

תנו רבנן: שלושה שותפין יש באדם, הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו. אביו מזריע הלוֹבן, שממנו עצמות וגידים וצפרנים, ומוח שבראשו, ולובן שבעין. אמו מזרעת אודם, שממנו עור ובשר ושערות, ושחור שבעין. והקדוש ברוך הוא נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים, וראיית העין, ושמיעת האוזן, ודבור פה, והלך רגלים, ובינה והשכל.

גדה לא, א

לפי הנוסח הזה שבגמרא משמע לכאורה, שכשם שזרע האב נושא בכוח תכונות גנטיות שעל פיהן מתפתח העובר אחרי כן ... כך נושאת האישה בכוח בביצית את התכונות הגנטיות שלה ... ההפריה וחודשי העיבור מוציאים את התכונות הללו הטבועות בזרע ובביצית מן הכוח אל הפועל.

לכן כשם שהאבהות נקבעת על ידי הזרע הנושא את המטען הגנטי האבהי רק בכוח ולא בפועל, משום שבפועל הוולד גדל ומתפתח ברחמה של האישה, כך האמהות נקבעת על ידי הכוח של תכונותיה של האם, המוטבעים בביצית שלה, ולא על ידי

13. התייחסות לפונדקאות תובא להלן, פרק נג - 'פונדקאות', מעמ' 401 ואילך.

האישה השנייה שברחמה נשתלת הביצית שהיא רק מוציאה מן הכוח אל הפועל את הביטוי הגנטי של הביצית המופרית של האישה התורמת. מכיוון שבנוסח הגמרא במסכת נדה הנ"ל ישנה השוואה בין קביעת ייחוסו של האב לוולד, לבין ייחוסה של האם, ששניהם משיגים זאת על ידי הזרע (קרי: גם ביצית), דהיינו על ידי הבכוח ולא על ידי הפועל, והואיל והאב אין לו חלק בתהליך הפועל ובכל זאת ייחוס האבהות הוא אחריו, כך האמהות נקבעת על ידי הבכוח של האם ולא על ידי הפועל. דהיינו האמא היא בעלת הביצית, ולא האשה שילדה אותו בפועל.

הרב שלמה גורן, 'השתלת ביצית מופרית מאישה לאישה',

תורת הרפואה, עמ' 176-177¹⁴

א. יש הסוברים שהאם הגנטית, דהיינו תורמת הביצית, היא האם ההלכתית לכל דבר¹⁵. הסברה הפשוטה היא שכל המטען הגנטי של הוולד מתקבל בתורשה על ידי בעלת הביצית ולא מנושאת ההריון. כמה הוכחות ניתנו לשיטה זו: במחלוקת רבי ואנטונינוס האם נשמה ניתנת באדם משעת פקידה או משעת יצירה¹⁶, המסקנה היא שהנשמה ניתנת באדם משעת פקידה, משמע שכבר בשלב הראשוני ביותר, היינו שלב ההפריה, נקבעת זהותו של האדם. עוד יש מביאים ראייה מדיון כהן שנשא גרושה מעוברת וילדה כשהיא חללה, שהוולד כשר, שהרי לא בא מטיפת עברה¹⁷, ומשמע שתלוי דווקא ביצירה, שאז לא הייתה חללה, ולא תלוי בהריון ובלידה, שאף על פי שנחללה, אין הוולד חלל¹⁸.

14. פורסם לראשונה בעיתון הצופה, י"ד באדר א' תשמ"ד (17.2.84).

15. תורת הרפואה, עמ' 173-183, וכן עמ' 201, הערה 3. וראה עוד להלן, הלכה ג, הערה 26. הרב יעקב אריאל, 'הפריה מלאכותית ופונדקאות', תחומין טז (תשנ"ו), עמ' 171-180, וכן בשו"ת באהלה של תורה, חלק א, סימן ע. הרב שלמה דייכובסקי, שו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 515, ובשו"ת לב שומע לשלמה, חלק ב, סימן מג. הרב שלמה משה עמאר, מכתב ממוצאי שבת פרשת משפטים תשס"ו, מובא בקונטרס רץ כצבי - השפעת רחם מלאכותי על ייחוס בתרומת ביצית, עמ' 21, וכן מכתב לפרופ' ריצ'רד חיים גראזי, מיום ב' באייר תשס"ט, מובא באסיא פז-פח, סיון תש"ע, עמ' 101 (והבהרה נוספת לכך שם, בעמ' 102), וכתב בשני המכתבים שכך גם דעת הרב עובדיה יוסף והרב יעקב ניסן רוזנטל, וכן בשו"ת שמע שלמה, חלק ח, אבן העזר, סימנים א-ג. כך גם אפשר לדיוק ממכתבו של הרב עובדיה יוסף לרב חיים וידאל, מיום ח' בשבט תשע"ב. וראה להלן דעות אחרות בשם הרב עובדיה יוסף. הרב מאיר ברנסדורפר, 'בענין התרמת ביצית זרה ודין ייחוס הוולד', ישורון כא (תשס"ט) עמ' תקנז-תקסד, ובשו"ת קנה בשם, חלק ד, סימן צה. הרב חנוך ארנטרובי, תשובה לרב מנחם בורשטיין, שו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 301-302. הרב אביגדור נבנצל, תשובות לשאלות הרב מנחם בורשטיין, שו"ת פוע"ה, עמ' 315-316, 321, ובמכתב לר' צבי רייזמן, הובא בקונטרס רץ כצבי, שם, עמ' 15. הרב יצחק ברנד, קונטרס 'לא תהא כהנת כפונדקית'. הרב יוסף שלום אלישיב, כך כתב בשמו הרב אברהם שרמן במאמרו 'ייחוסם של נולדים מהפריה חוץ גופית מתורמת זרה', ישורון, שם, עמ' תקמג-תקמה. והוסיף שכיוון שאין בנידון מקורות קדמונים מפורשים, צריך גיור לחומרה גם במקרה של ביצית מאישה יהודיה ופונדקאית גויה (ראה להלן דעות אחרות בשם הרב יוסף שלום אלישיב).

16. סנהדרין צא, ב. ורש"י שם פירש: "משעת יצירה - שנקרם כולו בבשר וגידין ועצמות; פקידה - משעה שהמלאך פוקד הטיפה ומביאה לפני המקום (לראות) מה תהא עליה". המקור יובא להלן באוצר המושגים, ערך עובר.

17. רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק יט, ז. שלחן ערוך, אבן העזר, סימן ז, יח.

18. וראה מה שכתבו בנידון שו"ת באהלה של תורה, שם. הרב משה הרשור, 'תינוק מבחנה בהלכה', תורה שבעל פה כה (תשמ"ד), עמ' קכד-קכט. הרב איתמר ורהפטיג, 'קביעת אמהות', תחומין ה (תשמ"ד), עמ' 268-269.

ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה: ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה: ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי: ותקרא את שמו יוסף לאמר יסף ה' לי בן אחר.

בראשית ל, כא-כד

ומן בתר כדין ילדית ברת וקרת ית שמה דינה ... ושמיע מן קדם ה' צלותא דלאה ואיתחלפו עוברייא במעיהון, והוה יוסף יהיב במעהא דרחל ודינה במעהא דלאה.

תרגום חופשי: ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה ... ושמע ה' תפילת לאה והתחלפו העוברים שבמעיהן, והיה יוסף נתון במעי רחל ודינה במעי לאה.

תרגום יונתן בן עוזיאל, שם, כא

זכר לה ישר ארחות

עבר להמיר בבטן אחות

חשבה כהיום זכרה להאחות

סלוף דינה ביהוסף להנחות

רבי אלעזר הקליר, מתוך פיוט לחזרת הש"ץ – יום א של ראש השנה,

"אבן חוג מצוק נשיח"

ובשם ספר פענ"ח רז"י שמעתי לתרץ הא דנהפכה דינה לבת היינו שהזכר שבבטן לאה ניתן בבטן רחל, והנקבה שבבטן רחל ניתן בבטן לאה, דהשתא אתי שפיר עיקר יצירתה של דינה נקבה. עד כאן דבריו. וכן מוכיחין דברי הפייטן ביוצר של ראש השנה – 'עבר להמיר בבטן אחות וכו' סלוף דינה ביהוסף'.

מהרש"א, חידושי אגדות, מסכת נדה, דף לא עמוד א

לפי היונתן בן עוזיאל, וכן הקליר ביוצר א' דראש השנה שכותב בלשון "עובר להמיר בבטן אחות כו" ... נס אחר נעשה על ידי תפלתה של לאה שנהפכו הולדות במעיהן ... ואם כן לפי זה כן יש ראייה מהיונתן בן עוזיאל שהולכין בעיקר בתר הלידה ושמי שמולידה את התינוק היא אמו של התינוק. ועיין גם במהרש"א נדה דף ל"א ע"ב שמבאר נמי בכזאת עיין שם ...

כאמור לעיל בדברינו יש גם הוכחות אחרות מגמרא ומסברא שהיחס של התינוק הוא לאשה המולידה אותה ורק אחריה הוא שמתייחס, ובמקרה שלנו היא

ראייה נוספת מהמציאות הובאה על ידי הרב הרב אביגדור נבנצל, קונטרס רץ כצבי, שם, שהרחם מהווה בסופו של דבר אינקובטור בלבד, שהרי מבחינה תיאורטית היה אפשר לשים ברחם גם ביצית מופרית של בעל חיים ובוודאי שפעולה כזאת לא הופכת עובר כזה לאדם. ר' צבי רייזמן (שם, עמ' יא-טו, וברץ כצבי – פוריות, יוחסין, אישות, חלק ב, סימן ח) פיתח ראייה זו שכן כיום יש מחשבה לייצר רחם מלאכותי, ואף על פי שהרפואה רחוקה מכך סביר להניח שבעתיד יתאפשר הריון שלם מחוץ לגוף האישה. ולד שיתפתח ברחם מלאכותי בוודאי לא יתייחס אחר הרחם. וראה רץ כצבי (שם בנספח בסוף הסימן) תשובות רבות של פוסקים, שרובם דחו את ראייתו. ראה גם הרב אריה כץ, 'בעניין רחם מלאכותי וייחוס הוולד' (אמונת עתיך 114, טבת תשע"ז, עמ' 25-27, וברץ כצבי, שם עמ' שו-שט, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן יט), שהשיב על ראייה זו שאכן לסוברים שהריון ולידה הם הגורם הקובע, ילד כזה ייחשב מבחינה הלכתית כילד ללא אם, כשם שילד שנולד משיבוט של תאי האם ללא תרומה גנטית של תא זרע ייחשב גם מבחינה הלכתית כילד ללא אם. ראה להלן בכרך רביעי, פרק ק – 'שיבוט', עמ' 257, הלכה ט.

הפונדקאית, ובכל אופן שהוא בין אם היא גויה, ובין כשהיא בת כהן או בת לוי, או באופן אחר שהוא.

הרב אליעזר יהודה וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק יט, סימן מ

בס"ד, י' תמוז תשס"ז

לכבוד ראש מכון פוע"ה הרב הגאון מנחם בורשטין שליט"א,
השלום והברכה.

במענה לשאלתך בעניין התייחסות ילד הנולד ליהודיה מתרומת ביצית לא נודע
למי או מגויה, כבר אמרנו פעמים רבות שהאם נושאת ההריון והיולדת אותו היא
אם הילד לכל דבר ועניין, ולא תורמת הביצית.

ועל כן במענה לשאלותיך, אין שום צורך לערוך גיור לחומרא, אפילו תורמת
הביצית היא אינה יהודיה. ואין חס וחלילה להוציא לעז על ילדים אלו, כיוון
שהם יהודים לכל דבר ועניין. ובפרט שיש כמה וכמה שנולדו בצורה זו, והוחזקו
ליהודים.

יהי רצון שחפץ ה' בידכם יצלית, ותמשיכו הלאה להגדיל תורה ולהאדירה, אמן
כן יהי רצון.

מרדכי אליהו, לשעבר הרב הראשי לישראל, הראשון לציון,

שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 300–301

ב. לעומת זאת, רבים סוברים שהאם היולדת היא האם ההלכתית לכל דבר¹⁹.

19. הרב יצחק איזיק ליבעס, 'בעניין השתלת אברים', נועם יד (תשל"א), עמ' ק, אות קצו. הרב משה הרשלה, 'בעיות
הלכתיות בתינוק מבחנה', הלכה ורפואה כרך א, תש"מ, עמ' שז-שכ. שו"ת ציץ אליעזר, חלק יט, סימן מ, המצוטט
כאן; חלק כ, סימן מט; חלק כב, סימן נב, אות ג. וראה לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית (IVF)', עמ' 337, הערה
46, שבמקומות אחרים כתב שהעובר אינו מתייחס לאף אחת מאמהות, ומסתבר שדעתו כפסקיו האחרונים,
המצוטטים כאן. שו"ת חוות בנימין, חלק ב, סימן סח, וחלק ג, סימן קח, וכן הרב שאול ישראלי, תשובה לרב מנחם
בורשטין מערב ר"ח אדר א' תשנ"ה, שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 304. פורסמה גם באסיא צט-ק
(מרחשוון תשע"ו), עמ' 108. וראה להלן בהלכה הבאה ששיטתו היא שמיקום הביצית ביום הארבעים להפריה
קובע את ייחוסה, אלא שלמעשה אין לכך משמעות הואיל ומחזירים את הביצית קודם לכן. שו"ת שבט הלוי,
חלק יא, סימן רלו, ד. שו"ת שיח נחום, סימן קא. הרב משה שטרנבוך, 'תינוק מבחנה', בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז,
עמ' כט-לו, הובא בשו"ת תשובות והנהגות, חלק ב, סימן תרפט. שו"ת דבר חברון, חלק א, סימן ג, אך ראה להלן
(הערה 45), שלמעשה חושש גם לסוברים שבעלת הביצית היא האמא. שו"ת יחל ישראל, חלק א, סימן כט, ולמרות
שנוטה לכך, נשאר בצריך עיון. הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'יחס אמהות בהשתלת עובר ברחם של אחרת', תחומין
ה (תשמ"ד), עמ' 248–259, וכן עמ' 268–274. הרב מנחם מנדל שפרן, 'שו"ת בענייני רפואה', עטרת שלמה, חלק ה
(תש"ס), עמ' עה. הרב מרדכי אליהו, תשובה לרב מנחם בורשטין, י' בתמוז תשס"ז, המצוטט כאן; שו"ת פוע"ה,
שם, עמ' 300–301, פורסמה גם באסיא, שם, עמ' 107. הרב אפרים גרינבלט, תשובה לרב מנחם בורשטין, כ' באדר
ב' תשנ"ה; שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 303, פורסמה גם באסיא, שם. הרב אליהו אברז'ל, בפגישתו עם רבני פוע"ה, כא
בתמוז תשע"ח. הרב משה דוד טנדלר אמר לרבני פוע"ה (בפגישתם, י"ג באב תשע"ב) שכן הייתה דעת חמיו, הרב
משה פיינשטיין, מעיקר הדין, אך למעשה החמיר לדון מצב זה כספק.

בשו"ת מעין אומר (חלק ח, פריה ורביה, סימן ב/יא) כתב בשם הרב עובדיה יוסף שהיולדת היא האם, אך ראה
לעיל, שהרב שלמה עמאר מעיד משמו של הרב עובדיה יוסף שבעלת הביצית נחשבת לאם, וראה עוד להלן,
הערה 28. בנשמת אברהם (אבן העזר, סימן א, עמ' לג) כתב בשם הרב יוסף שלום אלישיב, שנראה שהיולדת
נחשבת לאם. כך גם אמר הרב ד"ר מרדכי הלפרין לרב אריה כץ, ששמע מהרב חיים וולקין, בשם הרב אלישיב,
שהיולדת היא האם, וראה גם רפואה, מציאות והלכה, סימן כד, פרק יז, עמ' 294. אך ראה לעיל, הערה 15, שהרב

כמה הוכחות ניתנו לשיטה זו: יש שהוכיחו מתאומים שהייתה הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה, דהיינו שנתגיירה אמם תוך כדי ההריון, שאין ביניהם דיני ייבום וחליצה²⁰, אבל בכל זאת נוהג ביניהם איסור אשת אח מן האם, כי דין אמם כישראלית שילדה²¹, ואם כן מתברר שהלידה קובעת ולא ההפריה²². יש שהוכיחו מדין ערלה, שילדה שסיבכה בזקנה, היינו ענף צעיר בן פחות משלוש שנים (ילדה) שחיברוהו לצמח בן יותר משלוש שנים (זקנה), מתבטל הענף הצעיר לצמח הזקן לעניין ערלה. ומכאן שאם מחברים ביצית מאישה אחת לרחם של אישה אחרת, מתבטלת הביצית מיחסה לתורמת, והולד מתייחס לילדת²³. יש מי שהוכיח מההלכה שעובר ירך אמו, שהולד מתייחס אחר הילדת²⁴. ויש שהוכיחו מדברי אגדה, שיוסף נוצר כעובר ברחמה של לאה, ודינה נוצרה כעובר ברחמה של רחל, והעוברים הוחלפו ביניהם כך שיוסף נולד לרחל ונחשב בנה, ודינה נולדה ללאה ונחשבת בתה²⁵. כלומר, הילדת קובעת ולא בעלת הביצית. יש מי שכתב שבכל מקום שיש ספק מה קובע, הולכים אחרי ראיית העין הפשוטה ולא אחרי בדיקות מדעיות ולכן הילדת היא האם²⁶.

ג. יש מי שכתבו, שאם הביצית המופרית הושתלה קודם שעברו ארבעים יום להפריה, נחשבת האישה הילדת שהביצית המופרית הושתלה בה לאם הוולד, גם אם אינה

אברהם שרמן כתב בשמו של הרב אלישיב שבעלת הביצית נחשבת לאם. התייחסות נוספת לסתירות בדעתו של הרב אלישיב, מובאת בנשמת אברהם, כרך ההוספות, עמ' ריג.

הרב אברהם יצחק הלוי כלאב (תחומין ה, תשמ"ד, 'מיהי אמו של ילד, ההורה או הילדת', עמ' 260–267) כתב שהילדת היא האם, רק כשגם בעלת הביצית וגם הילדת שתיהן יהודיות. ראה גם הרב עזרא ביק, 'ייחוס אמהות בהשתלת עוברים', תחומין ז (תשמ"ו), עמ' 266–270.

20. צד הייבום נקבע על ידי האב בזמן העיבור, וכיוון שהאם הייתה גויה באותו זמן, מתייחסים הילדים אליה רק בגיווה, ולא אל האב, וממילא לא שייך בהם דין ייבום.

21. בניגוד לשני אחים שהתגיירו, שאין ביניהם קשר משפחתי-הלכתי, ולכן אשת אחיו לא נחשבת עליו ערווה מדין אשת אח. כמו כן אח ואחות שהתגיירו, מדין תורה מותר להם להינשא.

22. יבמות צז, ב. כלומר, זמן העיבור לא קובע – אין דין ייבום; אבל זמן הלידה כן קובע – נוהג ביניהם איסור אשת אח מן האם בלבד. ראה הרב משה הרשלי, שם. הרב משה שטרנבוך, שם, וראה להלן (הערה 28) שבמקום אחר הסתפק ששתיהן נחשבות אמהות. הרב משה הלוי סולוביצ'יק, 'בדין תינוק המבחנה', אור המזרח, גיליון המאה, תשמ"א, עמ' 122–128 (וראה שם שתלה את דבריו במחלוקת ראשונים). הרב זלמן נחמיה גולדברג, שם. הרב אברהם יצחק הלוי כלאב, שם. שו"ת יחל ישראל, שם. וראה עוד מאמרו של הרב יהושע בן מאיר, 'השתלת עובר – ייחוס אמהות לאם הפונדקאית או לאם הביולוגית', ספר אסיא ח, עמ' 73–81 (אסיא מא, ניסן תשמ"ו, עמ' 25–40, ובעריכה מחודשת בעמק הלכה, ב, תשמ"ט, עמ' 141–162), שסיכם את השיטות השונות במעוברת שנתגיירה, ועניינה לייחוס הוולד שנוולד בהפריה חוץ גופית. וראה רפואה, מציאות והלכה (סימן כד, עמ' 292) שדחה את ההוכחה ממעוברת שנתגיירה.

23. סוטה מג, ב. שו"ת ציץ אליעזר, חלק יט, סימן מ, על פי שו"ת אבן יקרה, מהדורה תליתאה, חלק א, סימן כט, שכתב כן על השתלת שחלות.

24. שו"ת שבט הלוי, שם. שו"ת שיח נחום, שם.

25. תרגום יונתן בן עוזיאל, בראשית ל, כא. רבי אליעזר הקליר, פיוט לחזרת הש"ץ – יום א של ראש השנה, "אָבן חוג מְצוּק נְשִׁיָּה", מצוטטים לעיל, עמ' 385. דעת זקנים מבעלי התוספות על התורה, שם. מהרש"א, חידושי אגדות, נדה לא, א, ד"ה 'זאת דינה', מצוטט לעיל, שם. שו"ת ציץ אליעזר, שם.

יש להעיר שכנראה תרגום יונתן לא נתחבר על ידי על ידי התנא יונתן בן עוזיאל, תלמידו הגדול של הלל הזקן (סוכה כח, א). וכן מבואר במגילה ג, א, שתרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו, ומשמע מפורש שלא כתב תרגום על התורה, וכמבואר במהרש"א חידושי אגדות שם, ובהגהות חשק שלמה, שם. וראה בתורה שלמה (כרך כד, פרק ה) השערות על מהות תרגום זה.

הרב שאול ישראלי הורה לרב מנחם בורשטיין, שכאשר אין בש"ס ראייה סותרת, אפשר להסתמך גם על דברי אגדה. הרב אריה כץ, 'עוד על ייחוס הוולד בתרומת ביצית ובפונדקאות', אסיא קיג-קיד (אייר תשע"ט), עמ' 73–80 ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן יז. לסיכום ראיות הפוסקים לשיטה זאת ראה גם שו"ת שאגת כהן, שם, סימנים טו-טז. לראיה נוספת מגדרי מצוות שילוח הקן ראה הרב ציון לוז, בתוך פסק של בית הדין הגדול (תיק 1/1174963, הדיינים הרב אליעזר איגרא, הרב שלמה שפירא, הרב ציון לוז, מיום כ"ה באדר ב' תשפ"ב).

בעלת הביצית, כי עד ארבעים יום אין תורת עובר על הביצית המופרית, ולכן לא תחול עליה תורת אמהות²⁶.

שאלה: בניגוד לאימהות טבעית, בתרומת ביצית או בתהליך פונדקאות מתחלקות פונקציות האמהות בין שתי נשים. האחת היא אם גנטית והשנייה היא אם פיזיולוגית – אם יולדת.

מי היא האם החוקית על פי ההלכה?

תשובה: מדובר בתהליכים חדשניים מאד, שאין להם תקדימים ישירים בספרות ההלכה. ניתן לדון בהם בדרך של היקש ודימוי למצבים אחרים הנידונים בספרות ההלכה, אך רמת הוודאות של נכונות הדימוי וההיקש אינה שלמה.

לכן, באופן מעשי, צריך להתייחס לשתי האמהות (הגנטית והיולדת) לפחות כספק אמהות לגבי דיני יוחסין וגילוי עריות. אחרת עלול להיפגע מאוד מעמדו של הילד. באופן מעשי גם אם נסבור יחד עם עוד מאה רבנים שהאם היולדת היא האם המשפטית, ורב אחד או מספר קטן של רבנים יחשבו אחרת, הילד יינזק. במחשבה תחילה ניתן למנוע בקלות את הסכנה למעמדו של הילד.

פגיעה זו ניתנת בקלות לתיקון על ידי שינוי התקנה בהוספת חובת רישום פרטי האם הגנטית בפנקס צווי ההורות גם בתהליך פונדקאות הקשור בתרומת ביצית.

הרב זלמן נחמיה גולדברג, מתוך שו"ת של חברי הועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים, הובא בספר אסיא כרך יג, עמ' 109–110²⁷

ד. יש הסבורים שמספק ולחומרה צריך להתייחס לשתי הנשים כאילו הן אמותיו, ולפי זה יש לאסור עליו את קרובות שתיהן²⁸. לאור העובדה שאין למצוא מקור הלכתי המתאים למצב של שתי נשים שכל אחת תורמת חלק ממרכיב האמהות, יש ללכת לחומרה.

26. שו"ת חוות בנימין, שם. תורת הרפואה, עמ' 200; אך ראה שם (עמ' 201, הערה 3) שלמעשה פסק שהאמהות נקבעת על פי בעלת הביצית, וראה לעיל הערה 15, ששם כתב שבעלת הביצית היא האם. בספר רפואה מציאות והלכה (שם, עמ' 292) כתב שכך הייתה דעת הרב יוסף שלום אלישיב, אולם מאז חזר בו, וראה עוד לעיל, הערה 15 והערה 19.

27. אסיא סה-סו, אלול תשנ"ט, עמ' 45–49. הכותרת לשו"ת היא 'על תרומת ביצית, פונדקאות, הקפאת זרעו של רווק ונטילת זרע מן המת'. הישיבה התקיימה בתאריך כ' בכסלו תשנ"ט (9.12.98). פרוטוקול הישיבה נכתב על ידי הרב ד"ר מרדכי הלפרין והרב שמואל רבינוביץ. הפרוטוקול נבדק ואושר על ידי הרב זלמן נחמיה גולדברג אשר הסכים לפרסומו באסיא.

נראה שיש חידוש בדברי הרב זלמן נחמיה גולדברג, שגם אם באופן מעשי הרב מבקש לחשוש לשתי האמהות כספק אמהות, אין זו סיבה לאסור את עצם הפעולה – תרומת ביצית או פונדקאות. לעיל (הערה 19) ראינו שדעתו של הרב היא שהיולדת היא האם ההלכתית, אך לדעתו אפשר לקיים את התהליכים גם לפי הדעות החולקות עליו בהגדרת האמהות, כיוון שרישום מסודר יכול למנוע נישואין עם קרובותיו משתי האמהות.

28. אור לציון, יבמות, מב, א. הרב שלמה זלמן אויערבאך, דבריו הובאו בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן ה, עמ' קנו. אמנם ראה בשו"ת באהלה של תורה (חלק א, סוף סימן ע), שהביא עדות של פרופ' זאב לב, שמסר בשם הרב שלמה זלמן אויערבאך שבעלת הביצית היא הקובעת את ייחוסו של העובר. ראה גם מאמרו של פרופ' לב, 'תינוק מבחנה: מעמד האם הפונדקאית', עמק הלכה ב, תשמ"ט, עמ' 163–172. גם הרב אביגדור נבנצל שמע מהרב אויערבאך שתורמת הביצית היא האם (ראה לעיל, הערה 15). הרב שלמה זלמן אויערבאך אמר לרב מנחם בורשטין, שאינו רוצה להיכנס לפסיקה מעשית בנושא זה כיוון שאין דברים מפורשים בחז"ל על העניין, וגם

על שיטות שאין כלל יוחסין בהפריה חוץ גופית וממילא גם לא בתרומת ביצית ראה לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית', עמ' 337, הערה 46.

כל הראיות לכל האפשרויות נידחו בדרכים שונות על ידי הפוסקים הסוברים אחרת.²⁹

מתוך הגדרת האמהות נגזרת באופן ישיר גם שאלת היוחסין.³⁰

מעמד הוולד הנולד מתרומת ביצית מגויה

ה. במקרה שתורמת הביצית היא גויה והיולדת היא יהודיה:

- יש שכתבו שהקובעת את ייחוס הוולד היא תמיד בעלת הביצית, בהתאם לשיטתם שכך נקבעת הגדרת האמהות. לשיטה זו, הוולד צריך לעבור גיור מעיקר הדין ודינו כגר גמור לכל דבר.³¹ לשיטה זו יש מי שהורה שטבילת האם היולדת במהלך ההריון אינה מועילה להחשיבה כטבילת גירות לוולד ואפשר לגיירו רק לאחר הלידה.³²
- יש שכתבו שהקובעת את ייחוס הוולד היא תמיד היולדת, בהתאם לשיטתם שהגדרת האמהות נקבעת לפי העיבור והלידה. לשיטה זו הוולד במקרה כזה יהודי

כיון שהאפשרויות הרפואיות עשויות להשתנות ולהתפתח, כגון העברה תוך כדי ההריון מאישה אחת לאישה אחרת. הרב אויערבאך הפנה את הרב בורשטין לחתנו, הרב זלמן נחמיה גולדברג, ראה פירוט דעתו לעיל, הערות 19 ו-22. הרב משה שטרנבוך, 'ישורון' כא (תשס"ט), עמ' תקפג-תקפד, וכן בשו"ת תשובות והנהגות, חלק ה, סימן שיח. וראה לעיל (הערה 19), שבמקום אחר כתב שמתייחס אחר היולדת. הרב אשר וייס, תשובה לר' צבי רייזמן, קונטרס רץ כצבי, שם, עמ' 35-38. הרב עובדיה יוסף, דבריו הובאו בספר רבנו, עמ' רס, וכך גם משמע מתשובה בכתב ידו לרב יעקב צ'קוטאי, מיום י"ב בכסלו תשע"ג, שהורה לכוון לשם גיור לחומרה במילתו של תינוק שנולד מביצית של יהודיה ופונדקאית גויה. ראה גם שו"ת מעין אומר (חלק ח, סימנים א-ב), תשובות רבות שמשמע מהן ששאלת היוחסין לא הייתה מוכרעת אצלו. וראה לעיל דעות אחרות בשמו. וראה עוד הרב אריה כץ, 'ייחוס הוולד בתרומת ביצית' (חלק א - עיון בשיטת הראשון לציון הרב עובדיה יוסף זצ"ל, אסיא א-ט, מרחשוון תשע"ו, עמ' 101-106, וכן 'השלמה לדיון על שיטת הגר"ע יוסף', אסיא קא-קב, ניסן תשע"ו, עמ' 85-86, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן יח), סיכום העדויות בדעתו של הרב עובדיה יוסף, ומסקנתו שהדברים לא היו מוכרעים אצל הרב עובדיה יוסף.

29. ראה דוגמאות לכך באנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ב, ערך 'הפריה חוץ גופית', מעמ' 864 ואילך. ראה דיון גם בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן א, עמ' ל, 9. ראה גם רפואה מציאות והלכה, סימן כד, פרק יב, עמ' 290-295. וכן פרופ' זאב לב, עמק הלכה, שם.

30. הגדרת האמהות עוסקת בעיקר באם, והגדרת היוחסין עוסקת ביילוד. כמובן, יש קשר ישיר בין שני הנושאים, שהרי ייחוסו של אדם והגדרת מעמדו האישי נובעת מהקביעה מי אמו. אמנם ראה להלן שיש שיטות שבאופנים מסוימים הקשר אינו מוחלט.

31. תורת הרפואה, עמ' 174-183, אולם ראה שם (עמ' 185), שכתב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על השיטה שהיולדת היא האם. וראה עוד לעיל, הערה 26. הרב חנוך ארנטרובי, תשובה לרב מנחם בורשטין, שו"ת פוע"ה – פוריות, 'יוחסין וגנטיקה', עמ' 301-302. הרב מאיר ברנסדורפר, 'בענין התרומת ביצית זרה ודין ייחוס הוולד', 'ישורון' כא (תשס"ט), עמ' תקנז-תקסד. הרב שלמה משה עמאר, מכתב לפרופ' ריצ'רד חיים גראזי, ב' באייר תשס"ט, מובא באסיא פז-פח, סיון תש"ע, עמ' 101.

32. שו"ת שבט הלוי, חלק יא, סימן רלו, ד (אמנם ראה לעיל, הערה 19, שהוא עצמו חולק ולדעתו הייחוס נקבע לפי היולדת). הרב שלמה זלמן אויערבאך, דבריו הובאו בנספח למאמרו של פרופ' זאב לב, 'תינוק מבחנה: מעמד האם הפונדקאית', עמק הלכה, ב, תשמ"ט, עמ' 170. אמנם פרופ' לב עצמו חולק, ולדעתו טבילת האם מועילה לגירות העובר. וראה פתחי תשובה (יורה דעה, סימן רסח, ס"ק ו), שכתב בשם תפארת למשה, שאי אפשר לגייר עובר ללא גיור אמו.

- לכל דבר³³, ואם אביו כהן הוא נחשב כהן³⁴. לשיטה זו יש מי שהורה שאין לבצע גיור לחומרה כדי שלא להוציא לעז על הנולדים באופן כזה³⁵.
- יש שכתבו שהיות שיש ספק בדבר, יש להטיל על הוולד חומרות משני הצדדים ולגייר אותו³⁶.
- יש מי שכתב שאף על פי שהוולד מתייחס אחר היולדת, אם בעלת הביצית היא גויה, הוולד צריך גיור³⁷.
- יש מי שהורה שאף על פי שהוולד מתייחס אחר היולדת, אם בעלת הביצית היא גויה, יש לגייר את הוולד לחומרה אך לאחר הגיור דינו כיהודי לכל דבר. דהיינו, מלים אותו ביום השמיני אפילו בשבת, אם אביו כהן גם הוולד כהן, ואם זו בת מותרת להינשא לכהן³⁸.
- יש מי שכתב שאף על פי שהוולד מתייחס אחר בעלת הביצית ובעלת הביצית היא גויה, עצם ההריון ברחמה של ישראלית נחשב לגיור, והוולד נחשב גר גם ללא מעשה גיור³⁹.
- הלכה למעשה, יש שפסקו שהוולד נחשב כספק יהודי, ויש לגיירו כדי להוציאו מכלל הספק. אולם כיוון שמכוח הספק הוא חייב במצוות גם ללא גיור, יש להקל בגיורו ואין להצריכו קבלת מצוות בגיור^{39*}.

התייחסות לשאלה האם יש לספר לילד שנולד מתרומת ביצית תובא להלן בסוף פרק זה, עמ' 400.

ייחוס הוולד אחרי האב

1. ככלל, האב מקיים מצוות פרייה ורבייה על ידי תרומת ביצית. אך במקרה של תרומת ביצית מגויה – לפי מי שסבור שתורמת הביצית נחשבת לאם – הילד אינו מתייחס אחרי

33. שו"ת שבט הלוי, שם. לשיטתו דווקא כשהזרע מישראל, כיוון שבנוסף לטעם שהובא לעיל (הערה 24), יש לומר ש'זה וזה גורם', כלומר, התורשה היא שילוב זרע ישראל יחד עם ביצית מגויה, וכיוון שיש רחם של ישראלית, נחשב ישראלית. הרב מרדכי אליהו, תשובה לרב מנחם בורשטין, 'בתמוז תשס"ז, שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 300–301. הרב אפרים גרינבלט, תשובה לרב מנחם בורשטין, כ' באדר ב' תשנ"ה, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 303, התשובות פורסמו גם באסיא צט"ק (מרחשוון תשע"ו) עמ' 107–108. הרב אליהו אברזל, בפגישתו עם רבני פועה, כא בתמוז תשע"ח. כך משמע גם משו"ת ציץ אליעזר, חלק כ, סימן מט, ומשו"ת חוות בנימין, חלק ב, סימן סח, וחלק ג, סימן קח.
34. הרב מרדכי אליהו, תשובה למכון פוע"ה, ג' בניסן תשס"ז, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 300. וראה הרב אריה כץ, 'ייחוס האב בתרומת ביצית מאישה לא יהודייה' (אמונת עתיד 126, שבט תש"פ, עמ' 122–125), בטעם שהוולד מתייחס אחרי אביו ואין כאן דין של הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה.
35. הרב מרדכי אליהו, תשובה לרב מנחם בורשטין, 'בתמוז תשס"ז, שו"ת פוע"ה, שם, כשהיה מקרה כזה למעשה. התשובה פורסמה גם באסיא, שם.
36. הרב אברהם שרמן בשם הרב יוסף שלום אלישיב, 'ייחוסם של נולדים מהפריה חוץ גופית מתורמת זרה', ישורון כא (תשס"ט), עמ' תקמג-תקמה. הרב שלמה זלמן אויערבאך, דבריו הובאו בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן ה, עמ' קנו.
37. הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'ייחוס אמהות בהשתלת עובר ברחם של אחרת', תחומין ה (תשמ"ד), עמ' 248–259, ראה שם נימוקיו. הרב אברהם יצחק הלוי כלאב ('מיהי אמו של ילד, ההורה או היולדת', תחומין ה (תשמ"ד), עמ' 260–267) כתב שלמרות שכשבעלת הביצית והיולדת יהודיות הוולד מתייחס אחר היולדת, אם אחת מהן גויה, בעלת הביצית היא הקובעת וממילא אם היא גויה, הוולד צריך גיור. ראה גם לעיל, הערה 19, בסופה.
38. הרב משה דוד טנדלר בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ג באב תשע"ב.
39. שו"ת לב שומע לשלמה, חלק ב, סימן מג, וכן תשובת הרב שלמה דיכובסקי, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 515, והוסיף שאף אם גיירו לחומרה, אפשר להתיר את הבת להינשא לכהן. הרב יעקב אריאל, הוראה בעל פה לרב אריה כץ. והוסיף שדווקא לעניין התירו לבוא בקהל הדין כן, אבל לעניין תורה ומצוות יש עניין לגייר את הוולד, וכן אפשר לדייק מדבריו בשו"ת באהלה של תורה, שם.
- 39*. פסק של בית הדין הגדול (תיק 1174963/1, הדיינים הרב אליעזר איגרא, הרב שלמה שפירא, הרב ציון לוז, מיום כ"ה באדר ב' תשפ"ב). וראה שם סניף נוסף להקל בגיור גם ללא קבלת מצוות, כיוון שמדובר בגיור קטנים שיש מחלוקת האם קבלת מצוות מעכבת בהם, וראה גם להלן בכרך הרביעי, פרק צו – 'אימוץ ילדים', עמ' 197–200. הצעה דומה לתיקון הנולדים מתרומת ביצית של אישה גויה מובאת בשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן מג.

האב, ולכן האב לא קיים פרייה ורבייה, ואשתו אינה נפטרת מן החליצה⁴⁰.

היתר הלכתי לתרומת ביצית

דעתי הענייה ברור שזה מעשה איסור רחוק מקדושת התורה, ומצווה לרחקה בשתי ידיים, ולא יועילו כאן כל הפלפולים שכבר נשאו ונתנו בזה איזה רבנים שליט"א בעניין היחס של הוולד אם אזלינן בתר הזרע או בתר האם המולידה, כי אחת ברור ופשוט כי כוח היצירה ותכונת הוולד באבריו ומהותו מונח בזרע האשה בצירוף עם זרע בעלה, ועל זה כתבה תורה הקדושה "וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ" (בראשית ב, כד) – ולא באשת חברו⁴¹, והנה במקרא זה מפורש "וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד", וקאי על הוולד הנוצר משניהם ... על כן מי שאינו רוצה לחלל קדושת דורותיו יברח ממעשה הנ"ל כבורח מן האש, ואז טוב לו, והקב"ה יקבל תפילותיו ברחמים להיפקד בדרך הטבע והרגיל ולא ח"ו בדרך איסור הנ"ל.

הרב שמואל הלוי ואזנר, שו"ת שבט הלוי, חלק ט, סימן רסד

לכבוד רבני מכון פוע"ה שליט"א

ירושלים

השלום והברכה

קיבלנו את מכתבכם אל מרן הראשון לציון, הרב מרדכי אליהו שליט"א, בעניין תרומת ביציות.

כבוד הראשון לציון הורני להשיבכם כדלהלן:

בכל שאלה של תרומת ביצית יש להשיב לפונה שמרן הרב אמר שיש לעשות כל מה שרבני מכון פוע"ה, בראשותו של הרב הגאון הרב מנחם בורשטין שליט"א, אומרים...

יהי רצון שחפץ ה' בידכם יצלח, ותמשיכו הלאה להגדיל תורה ולהאדירה, אמן כן יהי רצון.

בברכה וכל טוב,

הרב שמואל זעפרני, ראש לשכת הראשון לציון, הרב מרדכי אליהו

מכתב מיום ג' בניסן תשס"ז⁴²

ז. לדעת רוב פוסקי דורנו עדיף להימנע מתרומת ביצית בגלל בעיות הלכתיות שונות. יש מי שכתב שיש בזה איסור משום "וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ" ולא באשת חברו⁴³. לדעת פוסקים רבים אין איסור מהותי בעצם הפעולה, אך הם סבורים שלמעשה הדבר אסור בעיקר מטעמי

40. הרב זלמן נחמיה גולדברג בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ' בתמוז תשס"ב. לכן לשיטתו אין לקחת ביצית מגויה אלא רק מיהודיה. וראה הרב אריה כץ, "יחס האב בתרומת ביצית מאישה לא יהודייה" (אמונת עתיך 126 (שבט תש"פ), עמ' 122-125) שלדעה שהיולדת היא האמא, אין ספק בייחוס האב, על אף שבשעת ההפריה הוכנס הזרע לביצית של גויה, מפני שבהפריה חוץ גופית רגע קביעת ייחוס האב הוא זמן החזרת הביצית המופרית לרחם, וההחזרה הייתה לרחם של יהודייה.

41. ראה סנהדרין נח, א.

42. המכתב פורסם בשו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 300.

43. שו"ת שבט הלוי, חלק ט, סימן רסד, המצוטט כאן, על פי סנהדרין נח, א. אמנם הרב מנחם בורשטין העיד משמו של הרב שמואל הלוי ואזנר, שאמר לו שאין זה באמת איסור גמור, אך אין זו רוח התורה. וכן משמע מדבריו בשו"ת שבט הלוי, חלק ח, סימן שיב, ב. וראה גם שם, חלק יא, סימן רפב.

חששות לאנדרלמוסיה בעולם, והחשש שמא ישא אח את אחותו⁴⁴, וכן מפני שלא ברור להלכה מי האם⁴⁵.

ח. אכן למעשה, יש פוסקים שהורו שאם מדובר בזוג שתרומת ביצית היא הדרך היחידה עבורם להוליד ילדים, יש מקום להתיר להם לעשות זאת⁴⁶. כמובן, תהליך כזה חייב להתבצע בפיקוח הלכתי מלא, כמו בכל הפריה חוץ גופית⁴⁷. ראה להלן, הלכות יד-טו, את הדעות השונות ממני מותר לקבל תרומת ביצית.

ט. למתירים, יש מי שהורה שלכתחילה יש לוודא שתהליך הרישום של תרומת הביצית ייעשה כהלכה, בדרך שתמנע בעתיד בעיות יחסין וגילוי עריות⁴⁸. מכל מקום, אם ביצעו תרומת ביצית ללא רישום, יש להשתדל לדעת מי היא בעלת הביצית, וכל תקנה שאפשר לתקן כדי להתרחק מכל חשש של מכשול⁴⁹. וראה עוד להלן בפסקה 'חשש מנישואי אח ואחות', עמ' 394.

י. יש מי שכתב שיש מקום לאסור תרומת ביצית מחשש לפרצות שונות, אך אין הוא מורה בזה לא היתר ולא איסור⁵⁰.

יא. יש מי שהתיר תרומת ביצית גם לבני זוג שיש להם ילדים ורוצים להגדיל את משפחתם⁵¹. כיוצא בזה יש מי שהתיר תרומת ביצית לזוג שנשוי בנישואים שניים, ולשניהם יש כבר

44. הרב יוסף שלום אלישיב, הרב שלמה זלמן אויערבאך, הרב יהושע נויבירט, דבריהם הובאו בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן א, עמ' לג ועמ' לט, 16. שו"ת אבן ישראל, חלק ט, סימן קלה. הרב מאיר ברנסדורפר, 'בענין התרומת ביצית זרה ודין יחוס הוולד', ישורון כא (תשס"ט), עמ' תקנז-תקסד. הרב יצחק ברנד, קונטרס 'לא תהא כהנת כפונדקית'.

45. בשו"ת דבר חברון (חלק א, סימן ג) כתב כך לגבי פונדקאות, אך בהגדרת האמהות תרומת ביצית ופונדקאות הן שני הצדדים של אותו מטבע. וראה לעיל, הערה 19.

46. הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'תקלות העלולות לצמוח מהשתלת עוברים', תחומין י (תשמ"ט), עמ' 281. הרב מרדכי אליהו, הוראות חוזרות ונשנות לרבני פוע"ה. הרב אפרים גרינבלט, תשובה לרב מנחם בורשטין, כ' באדר ב' תשנ"ה, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 303, פורסמה גם באסיא צט-ק (מרחשוון תשע"ו), עמ' 107. הרב שאול ישראלי, תשובה לרב מנחם בורשטין, ערב ר"ח אדר א', תשנ"ה, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 304, פורסמה גם באסיא, שם, עמ' 108. הרב עובדיה יוסף, שו"ת מעין אומר, חלק ח, פרק א, סימן א/א, ג/א, ח/א, ב/ד, ב/ה, ו/ו; וראה שם (סימן א/י) שכששאלו אותו מה עדיף, הורה שעדיף לאמץ מאשר לקבל תרומת ביצית, ולאמץ דווקא בת. הרב אביגדור נבנצל (בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ד בתמוז תשס"א) אמר שאם בני הזוג מודעים לבעיות ההלכתיות ורוצים בכל זאת, אפשר להתיר להם. כעין זה נכתב בתורת הרפואה, עמ' 182-183.

47. התייחסות טובא להלן, פרק נו - 'פיקוח הלכתי', מעמ' 457 ואילך.

48. הרב זלמן נחמיה גולדברג, תחומין, שם. שו"ת מעין אומר, שם, סימן ב/ד.

49. הרב זלמן נחמיה גולדברג, תחומין, שם.

אם לא מתבצע רישום מסודר למניעת נישואי אח ואחות, הציע הרב מנחם בורשטין לרב זלמן נחמיה גולדברג לתת לנתרמת את תאריך הלידה של תרומת הביצית. זהו גילוי מידע שאין בו חשיפה שעלולה להיות מנוגדת לחוק המחייב אנונימיות. כאשר הילד יינשא, תבדוק האם (שנאמנת על כך) בהתאם לנתון זה שאין כאן חשש לנישואי אח ואחות. רעיון זה קיבל את אישורו של הרב זלמן נחמיה גולדברג, וכך נהגו למעשה עד הסדרת הרישום בחוק.

50. שו"ת תשובות והנהגות, חלק ג, סימן תז.

51. הרב מרדכי אליהו בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ"ב בתמוז תשס"ד.

ילדים, אלא שרוצים ילד משותף⁵². לעומת זאת, יש מי שאסר על מי שיש לו ילדים, ונשא אישה אחרת, שתקבל תרומת ביצית⁵³.

יב. גם לדעות המתירות מבחינה עקרונית תרומת ביצית, יש לאפשר זאת למעשה אך ורק לאחר בדיקת מצב הזוג עם רב פוסק, על מנת לקבל היתר הלכתי אישי.

יג. אם יש מחלה גנטית, עדיף לפתור בעיה זאת על ידי ברירת עוברים בתהליך של אבחון גנטי טרום השרשתי (PGD), ולא על ידי תרומת ביצית.

ממי אפשר לקבל תרומת ביצית

יד. האפשרות המועדפת לקבלת תרומת ביצית היא מיהודיה פנויה⁵⁴. ויש מי שהעדיף תרומת ביצית מגויה דווקא⁵⁵.

טו. אם אין אפשרות להשיג ביציות מיהודיה פנויה⁵⁶:

- יש המעדיפים במקרה כזה לקבל ביצית מיהודיה נשואה⁵⁷, כדי לחוש לדעות שתורמת הביצית היא האם האמיתית, ועדיף שתהיה יהודיה, כדי למנוע צורך בגיור, או בגיור לחומרה, וכדי שהילד יוכל להתייחס, לפי חלק מהדעות, לאביו⁵⁸.
- יש מי שהורה שאין הבדל בין תרומת ביצית מיהודיה נשואה לבין תרומת ביצית מפנויה⁵⁹.
- יש המעדיפים ביצית מגויה מאשר מיהודיה נשואה⁶⁰, כדי למנוע הפריה ביצית של אישה יהודיה נשואה בזרע של אדם שאינו בעלה.

52. הרב שלמה פישר (בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ב בכסלו תשס"ד) אמר שאין איסור בתרומת ביצית, כיוון שאין בכך השחתת זרע ואין ביאת איסור, אלא שיש לדון מי נחשבת האם.

53. שו"ת מעין אומר, שם, סימן א/ז.

54. זו הסכמת רוב רובם של הפוסקים המתירים תרומת ביצית. בתנאי שיימנעו נישואי אח ואחות.

55. הרב אפרים גרינבלט, תשובה לרב מנחם בורשטיין, כ' באדר ב' תשנ"ה, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 303, פורסמה גם באסיא צט-ק (מרחשוון תשע"ו), עמ' 107. טעמו: לשיטתו הוולד מתייחס אחר היולדת (כפי שהובא לעיל, הערה 19), ולכן אין משמעות הלכתית לכך שבעלת הביצית גויה. אין לקחת לכתחילה ביצית מיהודיה מכיוון שלקחת ביציות ממנה יש בה מידת מה של סירוס. לשיטתו, אם נזקקים בכל זאת לתרומת ביצית מיהודיה, יש להעדיף קבלת ביצית מאישה שעוברת טיפולי פוריות ממילא, כדי למנוע טיפול מיוחד לצורך כך מתורמת הביצית.

56. כגון שאין בנמצא, או שהמתנה עלולה להיות ממושכת מאוד, או שהמחיר הוא למעלה מיכולת השגתם של בני הזוג. הגדרת הזמנים והיכולות עשויה להשתנות מזוג לזוג ומזמן לזמן, לכן שיקול דעת כזה צריך להתקיים יחד עם רב פוסק.

57. הרב זלמן נחמיה גולדברג, תשובה בעל פה לשאלת הרב מנחם בורשטיין. הוא הדגיש את הצורך למנוע נישואי אח ואחות.

58. יש שהוסיפו את החשש שלא להתיר תרומת ביצית מגויה כדי לא להפוך זרע יהודי לגוי.

59. הרב שאול ישראלי, תשובה לרב מנחם בורשטיין, ערב ר"ח אדר א' תשנ"ה, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 304, פורסמה גם באסיא, שם, עמ' 108. טעמו: כיוון שהביצית נפרדה מגוף תורמת הביצית, אין לה יותר שום שייכות לתורמת, ואין משמעות למצבה האישי.

60. הרב מרדכי אליהו הורה כך פעמים רבות בפסיקה לרב מנחם בורשטיין ולרבני פוע"ה. בשנים שבהן רוב תרומת הביצית היו מיהודיה נשואה, עקב התקנות שאפשרו תרומת ביצית רק מנשים שעוברות ממילא טיפולי פוריות, התיר הרב אליהו לסמוך על הדעות המתירות לקחת ביצית מיהודיה נשואה. הרב יצחק זילברשטיין בפגישתו

• ויש מי שהורה שאין להתיר תרומת ביצית במקרה כזה⁶¹.

טז. אין לאישה לקבל תרומת ביצית מאחותה, אף על פי שאחותה מוכנה לתרום לה⁶². כיוון שמבחינה הלכתית אי אפשר לקבוע כיום קביעה חד משמעית מי היא האם, אין אפשרות להפרות בזרע הבעל את הביצית של אחות אשתו, למרות שאין מדובר באישות. נוסף על כך, מבחינה פסיכולוגית עלולה תופעה כזאת לגרום למתחים אישיים ומשפחתיים, סמויים וגלויים.

יז. יש מי שהתיר לקחת תרומת ביצית מנפטר⁶³.

פרישה לצורך הבחנה

יח. לאחר תרומת ביצית וקליטת העובר אין צורך בפרישה של בני הזוג זה מזו לשלושה חודשי הבחנה. גם לדעות שהעובר מתייחס אחר בעלת הביצית, אין לחשוש שמא האישה תהרה כיוון שמדובר באישה שהיא עקרה ושהיא כבר בהריון עקב הטיפול⁶⁴.

חשש מנישואי אח ואחות

יט. כדי למנוע מצב של נישואי אח ואחות או שאר קרובים כתוצאה מתרומת ביצית, סודרה בחוק תרומת ביציות האפשרות וההכרח לרשם הנישואין לבדוק שאין מדובר בנישואי קרובים. בכל מקרה של תרומת ביצית יש רישום מסווג של פרטי תרומת הביצית ושל הוולד. לרשם הנישואין יש הזכות המשפטית לבדוק פרטים אלו⁶⁵.

עם רבני פוע"ה, כ' באייר תש"ס. הרב שלמה פיישר בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ב בכסלו תשס"ד. טעמו, יש כעין ספק ספיקא: ספק אחד הוא השאלה מי נחשבת לאם – היולדת או בעלת הביצית; וספק שני הוא שגם לדעות שבעלת הביצית היא האם, נשאלת השאלה האם העובדה שבעלת הביצית גויה תגרום שגם הילד יחשב גוי. וראה שו"ת שאגת כהן (חלק א, סימן כד), שגם לשיטות שאוסרות לקבל תרומת ביצית מיהודייה נשואה, בכל אופן בדיעבד הוולד כשר ללא חשש.

61. הרב עובדיה יוסף התיר תרומת ביצית אך ורק מיהודייה פנויה. שו"ת מעין אומר, חלק ח, פריה ורביה, סימן א/א, א/ב, א/ג, א/ח, ב/ד, ב/ה, ב/ז. אם הפנויה נשואה בנישואין אזרחיים בלבד, נחשבת פנויה לעניין זה, ולשיטת הרב עובדיה יוסף מותר לקבל ממנה תרומת ביצית. שו"ת מעין אומר, שם, סימן ב/ו. ראה רפואה, הלכה וכוונות התורה, עמ' 249, ח-ט.

62. הרב עובדיה יוסף, שו"ת מעין אומר, שם, סימן ב/ד, תשובה לשאלת הרב מנחם בורשטין, שם, סימן ב/ט. הרב זלמן נחמיה גולדברג בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ' בתמוז תשס"ב.

63. הרב יצחק זילברשטיין בפגישתו עם רבני פוע"ה, כ' באייר תש"ס. ולדבריו אין לחשוש לניווול המת. וראה לעיל, פרק מח – 'הזרעה מלאכותית (IUI)', עמ' 317, הלכה עו.

64. ראה להלן, פרק נה – 'תרומת זרע' (עמ' 435), את הדעות שאין להצריך הבחנה בתרומת זרע כשידוע שהבעל עקר, וכל שכן כאן שיש רבים הסוברים שהיולדת היא האם.

65. נכון ליום כתיבת שורות אלה (סיון תשע"ו), אין לרשם הנישואין אפשרות לדעת מראש אם מדובר בתרומת ביצית. אפשרות הבירור קיימת אך ורק אם ידוע לרשם הנישואין שמדובר בתרומת ביצית, כגון אם סיפרו לו. בדיוני הוועדה להסדרת תרומת ביצית סוכם שבעתיד יוכל רשם הנישואין לבדוק בצורה ממוחשבת האם לבני זוג הנרשמים לנישואין יש קרבת משפחה גנטית מדרגה ראשונה. רשם הנישואין לא יוכל לדעת אם הנרשם נולד כתוצאה מתרומת ביצית, אלא רק לברר האם בני הזוג הם אח ואחות. היישום המעשי של נוהל חשוב זה עדיין לא נרשם בתקנה מסודרת של משרד הבריאות ומשרד המשפטים.

כ. אם תרומת הביצית מתבצעת בחו"ל מתורמת יהודיה, יש לוודא שהנתרמת קיבלה את תאריך הלידה של תורמת הביצית, והתחייבה למנוע נישואי קרובים מהוולד שיוולד לה מתרומת הביצית⁶⁶.

כא. אם לא התקיימו התנאים דלעיל, יש מי שהורה שבכל זאת אין לאסור תרומת ביצית מחמת חשש תקלה שמא אחי ישא את אחותו, שכן תרומת ביצית, באופן יחסי, נכון להיום, היא דבר שאינו מצוי. גם לדעות שהוולד מתייחס אחר בעלת הביצית, אין לחוש שמא תרומת הביצית אסורה לבוא בקהל, כיוון שרוב הנשים כשרות לבוא בקהל. חכמים הגדירו ילד שאינו יודע מי אביו כ'שתוק' רק כשנתעברה אמו דרך זנות, אבל בנוולד שלא דרך זנות, כמו בתרומת ביצית, לא גזרו חכמים⁶⁷.

התייחסות מפורטת יותר לחשש מנישואי אח ואחות תובא להלן, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 451-454⁶⁸.

תרומת ביציות או מכירתן

תרומת ביציות או מכירתן הן פעולות שיש להן משמעויות רגשיות כבדות משקל. למרות שמדובר בחסד גדול, מסור הדבר ליכולת הנפשית של כל אחת ואחת. מלבד זאת, יש לדון בפעולות האלה גם מצדדים נוספים: מצד חבלה⁶⁹ של האדם בעצמו - האם הדבר מותר בכלל, ובמקרה של מכירה - האם מותר לעשות זאת לשם ממון⁷⁰. כמו כן יש לדון גם מצד דיני יוחסין. כיוון שכך, כל פעולה כזאת צריך שתלווה בהתייעצות ובפסיקה של רב פוסק שהתמחה בנושא.

66. ראה לעיל, הערה 49.

67. הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'תקלות העלולות לצמוח מהשתלת עוברים', תחומין י (תשמ"ט), עמ' 273-281. וראה הרב אריה כץ, 'תרומת ביצית מיהודיה לא ידועה' (אמונת עתיד 125 (תשרי תש"ף) עמ' 136-142, ובשור"ת שאגת כהן, חלק כ), שהביא ראייה מדברי הבית מאיר (אבן העזר, סימן ב, יא), שלא גזרו על חשש נישואי אח ואחות במקרים שאינם שכיחים, וצירף לכך שלדעת פוסקים רבים הוולד אינו מתייחס אחר בעלת הביצית, ראה להלן, בהערה הבאה. ראה גם שור"ת מעין אומר, חלק ח, פריה ורביה, סימן ב/ד.

68. עיקר ההתייחסות לחשש מנישואי אח ואחות תובא בפרק נה – 'תרומת זרע', כיוון ששם ברור שמדובר באחאים שיש להם אב משותף. (ההגדרה שבחרנו למינוח אחאים – אחים ואחיות שיש להם לפחות הורה אחד משותף, שלעיתים אינו ידוע להם, כמו במקרה של תרומת זרע). בתרומת ביצית, לעומת זאת, ברור שהמטען הגנטי מועבר מתורמת הביצית. כיוון שיש דיונים בין הפוסקים בשאלה מי היא האם ה'אמיתית', ממילא גם משמעויות של תרומת הביצית נתונה במחלוקת. בכל זאת, גם לפי הדעות המחשיבות את היולדת כאם הוולד, יש למנוע נישואי אחאים, וגם מבחינה רפואית חיוני למנוע זאת. מבחינה משפטית ראה דבריו של השופט מאיר שמגר, לגבי תרומת זרע (להלן, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 452, הערה 144). וייתכן שיש להקיש מדבריו גם לעניין תרומת ביצית. עוד יש להעיר, שלמרות שמבחינה סטטיסטית הסיכוי לנישואי אח ואחות הוא נמוך מאוד, ייתכן שעקב הדמיון שיש בין אחים, המשיכה ביניהם והרצון להינשא יהיו גבוהים יותר מאשר הסיכוי הסטטיסטי, וראה בקשר לכך שם, עמ' 454, הערה 149.

69. תרומת ביציות כרוכה במתן הרמונים בכמות גדולה יחסית וכן בשאיבתן בהרדמה.

70. דיון נרחב מובא בספר רץ כצבי – אסופת מאמרים, פרקי מחקר ועיון, פוריות-יוחסין-אישות, סימן ח, פרק ה – מסחר בביציות להפריה ובדיני מכירת איברים וביציות בתשלום, עמ' שנב-שסא.

כשמדובר בתרומת ביצית מחו"ל, מכון פוע"ה מקפיד לשלוח שליח מטעמו לפגישה מדגמית עם תורמות הביציות כדי לוודא שהן תורמות מרצון ושהן מקבלות שכר הוגן על כך.

- כב. אין איסור חובל בעצמו בתרומת ביציות. מותר לאדם להסתכן לצורך גדול אם הסיכון קטן וסביר⁷¹. מלבד זאת, יש בכך חסד גדול כלפי מקבלת הביצית. ויש מי שהתיר להסתכן מעט לצורך מכירת ביציות רק במקום דוחק כלכלי⁷².
- התייחסות לסיכון בטיפולי פוריות בכלל הובאה לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית (IVF)', בפסקה 'נטילת סיכון בטיפולי פוריות', עמ' 346.
- כג. אין איסור לקבל תמורה כספית עבור מכירת הביציות, שהרי מותר לאדם להסתכן לצורך פרנסה⁷³. כיוון שאינו מחויב לתרום מאבריו, מותר לו ליטול שכר עבורם⁷⁴.
- כד. נטילת ביציות עודפות מאישה במהלך טיפולי פוריות ללא רשותה, על מנת להשתיל לאחר הפרייתן בגוף של אישה אחרת, נחשבת לגנבה⁷⁵.

71. בשו"ת אגרות משה (חושן משפט, חלק ב, סימן סו) ובשו"ת יביע אומר (חלק ח, חושן משפט, סימן יב) התירו לנערה לעבור ניתוח פלסטי כדי שתתייפה. בשו"ת יחזקאל דעת (חלק ג, סימן פד), התיר לתרום כליה למרות הסיכון הקטן שיש בכך. אך ראה שו"ת ציץ אליעזר (חלק יא, סוף סימן מא), שאסר ניתוח פלסטי מחמת הסיכון הכרוך בכך. וראה דבריו (שם, חלק י, סימן כה, פרק ז), שדן בתרומת אברים מחיים כדי להציל את חברו מסכנה ודאית, ואסר זאת כשיש סיכון חיים ממשי ואפילו ספק פיקוח נפש, אך התיר כשאין סיכון הנראה לעין. קשה להסיק מדבריו כיצד היה פוסק בתרומת ביצית, כיוון שאפשר לחלק ולומר שתורמת הביצית אמנם עושה חסד גדול אך אינה מצילה חיים כמו בתרומת כליה, לעומת זאת הסיכון שלה נמוך יותר. ראה גם דבריו (שם, חלק כ, סימן מט), שמשמע מהם שמותר לתרום ביציות, אך לא התייחס לשאלת הסיכון. וראה שו"ת שבט הלוי (חלק ו, סימן קצח), שאסר ניתוח פלסטי. וראה עוד שו"ת מנחת יצחק (חלק ו, סימן קג), שנטה לאסור תרומת כליה אך הוא עצמו הסתפק לגבי ניתוח פלסטי (שם, סימן קה, ב).

72. שו"ת במראה הבזק, חלק ו, סימן פ.

73. שו"ת נודע ביהודה, תנינא, יורה דעה, סימן י.

74. הרב שאול ישראלי, 'תרומת אברים מאדם חי – סיכון התורם וקבלת תשלום', ספר אסיא י, עמ' 350–353 (אסיא נז-נח, כסלו תשנ"ז, עמ' 5–8), הובא גם בשו"ת חוות בנימין, חלק ג, סימן קט. וראה גם הרב שאול ישראלי, 'תקרית קיביה לאור ההלכה', התורה והמדינה ה-1 (תשי"ג-תשי"ד), פרק ד, אותיות טז-יח, עמ' קו-קח, הובא גם בשו"ת עמוד הימיני, סימן טז. הרב יצחק אייזיק ליעבעס ('בענין השתלת אברים', נועם יד, תשל"א, עמ' לא) כתב שהטעם הוא שהמצווה שיש בקבלת הממון לצורך פרנסה גדולה מאשר העברה שיש בסיכון. שיעורי תורה לרופאים, חלק ב, סימן קלד, עמ' 480. שו"ת מעשה חושב, חלק ד, סימן כד, אות ג. ראה נשמת אברהם, חושן משפט, סימן תכ, עמ' כג-כח. הרב אברהם שרמן ('תרומת אברים למטרת רווח כספי', תחומין כ, תש"ס, עמ' 353–362) כתב שיש לאדם בעלות על חלקים מגופו כאשר הדבר נעשה לשם מטרה שיש בה מצווה. ולא נאמר הכלל שאין אדם בעלים על גופו אלא כשרוצה להשתמש בו למטרת השחתה, חבלה, צער וכאב. הרב אשר וייס (במכתב לר' צבי רייזמן, מובא בקונטרס רץ כצבי - סחר בביציות, עמ' 34–35) כתב שהתשלום אינו עבור האבר אלא על סבלו והסתכנותו של התורם. ראה שם דיון נרחב האם יש לאדם בעלות על גופו, והשלכות הלכתיות הנובעות מדיון זה. הרב ד"ר מרדכי הלפרין ('אברים להשתלה מתורם חי - היבטים הלכתיים', ספר אסיא ט, עמ' 339, אסיא מה-מו, טבת תשמ"ט, עמ' 52) הביא טעם נוסף להתיר, משום תיקון העולם, כמו בכל פעולה רפואית הכרוכה בפיקוח נפש, והתלויה, למעשה, בהחלטה האישית של המציל.

אמנם ראה הרב שלמה יוסף זיון, 'משפט שייח'י', לאור ההלכה, עמ' תג-תיט, שסובר שאין לאדם בעלות על גופו וממילא אין לו אפשרות למכור מאבריו. ראה שם עוד (עמ' תכ-תכח) שהשיעור על דברי הרב שאול ישראלי, שהובאו בהתורה והמדינה, שם.

75. הרב יעקב אריאל, 'גניבת ביציות מגופה של אשה', תחומין כא (תשס"א), עמ' 100–106. והוסיף שאמנם אין לאישה בעלות ממונית על ביציותיה כי אין אדם בעלים על גופו, אבל יש לאישה זכויות ממוניות על ביציותיה.

כה. כיוון שיש איסור להפוך ביצית של יהודיה לילד גוי, אין לאישה יהודיה לתרום ביציות על מנת שתושלתנה ברחמה של גויה⁷⁶.

כו. לדעות המתירות שימוש בתרומת ביצית, מותר ומצווה ליהודיה פנויה לתרום ביציות לאישה יהודיה אחרת הזקוקה לכך⁷⁷, בתנאי שיש רישום מתאים למניעת נישואי קרובים בעתיד⁷⁸.

כז. ההיתר לתרום ביציות לאישה יהודיה אחרת קיים גם כשיש חשש קטן שהביצית עלולה להגיע לאישה שאינה יהודיה⁷⁹, ויש מי שאסר במצב כזה⁸⁰.

כח. אין לאישה יהודיה נשואה לתרום ביציות שלה, ואפילו אם נשואו לה ביציות עודפות מטיפולי פוריות שעברה בעצמה⁸¹.

התייחסות לתרומת ציטופלסמה תובא באוצר המושגים, ערך ציטופלסמה.

תרומת עובר

תרומת עובר – במקרה שהבעל עקר לחלוטין, ולאישה אין ביציות, יש אפשרות רפואית וחוקית לקבל תרומת ביצית שהופרתה בזרע תורם.

76. שו"ת במראה הבזק, חלק ו, סימן פ. לדעות שבעלת הביצית היא האם, הרי הוולד ייחשב יהודי ויגדל כגוי, ומתברר שהוציאוהו לתרבות רעה. גם לדעה שהוולד מתייחס לילולתו, יש בעיה שמהביצית של היהודיה יגדלו גויים.

77. שו"ת מעין אומר, חלק ח, פריה ורביה, סימן א/יג. השואלת הייתה גרושה, והרב ענה שמותר, ומצווה גדולה היא.

78. ראה שו"ת במראה הבזק, שם, שאסרו תרומת ביצית אם אין רישום המונע נישואי קרובים.

79. על פי חוק תרומת ביציות (תש"ע 2010) ביציות שנתרמו יושתלו רק באישה שהיא בת דתה של הנתרמת, אלא אם כן הנתרמת ובן זוגה הסכימו בכתב לקבל ביציות מבעלת דת אחרת. נובע מכך שתורמת הביציות היהודיה לא יכולה למנוע קבלת ביציותיה על ידי אישה שאינה יהודיה. למרות זאת, בפועל, החשש לכך נמוך מכיוון שכיום אין כמעט נשים לא יהודיות בארץ המעוניינות בתרומת ביצית, ובחברה הערבית מקובל שהדבר אסור. גם אם תהיינה נשים כאלה, מן הסתם יבחרו לקבל ביציות מבנות דתן.

הרב שלמה משה עמאר, בתשובה לשאלת הרב ליאור שגב (ר"ח אייר תשע"ה), כתב להתיר לתרום ביציות במצב כזה כיוון שיש תרי רובי ישראל, אך התנה את פסיקתו בכך שיצטרף אליו אחד הפוסקים.

80. הרב אברהם יצחק הלוי כלאב, בתשובה לשאלה הנ"ל.

81. הטעם הוא שיש החוששים לממזרות גם ללא ביאה אסורה אלא מעצם העובדה שביצית של אישה יהודיה נשואה הופרתה מזרע של גבר שאינו בעלה. דיון על כך יובא להלן, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 445, וראה שם שגם הסוברים שאין חשש ממזרות במצב כזה כתבו שיש להימנע מפעולה כזאת לכתחילה. כך הורה הרב מרדכי אליהו לרבני פוע"ה, אף על פי שלשיטתו היולדת היא האם. ראה גם בהערות לשו"ת מעין אומר, חלק ח, פריה ורביה, סימן ב/ד.

נעיר כאן שגם מבחינה מעשית, כאשר לאישה יש עודף ביציות, עדיף שבני הזוג ישמרו אותן מופרות לצורך עצמם כדי למנוע בעתיד צורך להפריה חוץ גופית נוספת, על כלל המשמעותיות הרפואיות והאישיות שיש לטיפולים כאלה על בני הזוג בכלל ועל האישה בפרט.

ראה לעיל (הלכה טו), שיש שהתירו לקבל תרומת ביצית גם מאישה נשואה. וצריך עיון בדעתם עד כמה יש בכך מתן היתר בשעת הדחק לאישה נשואה לתרום ביציות.

כט. יש פוסקים שאסרו תרומת עובר⁸². ויש מי שהתיר תרומת עובר מזרע גוי, ואסר תרומת עובר מזרע ישראל אפילו במקום שאין חשש לנישואי אח ואחות, מדין מעוברת חברו⁸³. ויש מי שהתיר אפילו תרומת עובר מישראל אם מדובר בעובר מזוג שאיננו בחיים ולא נולדו להם ילדים, שאז אין חשש לנישואי אח ואחות⁸⁴. ויש מי שהורה שכעיקרון יש להעדיף תרומת עובר יותר מאשר תרומת זרע גוי⁸⁵.

התלבטות לגבי תרומת ביצית לנשים מבוגרות

בהמשך לנתונים שהובאו לעיל על הירידה התלולה בפוריות בגילאים מבוגרים, ועם ריבוי במספר ההפלות והמומים העובריים בגיל המבוגר, יש נשים מבוגרות רבות הפונות לקבלת טיפולי פוריות דווקא באמצעות תרומת ביצית. יש התלבטות, אישית וגם חברתית, עד איזה גיל יש לאפשר קבלה של תרומת ביצית, והאם יש להטיל מגבלה על כך מגיל מסוים.

מחד גיסא, יש לקבורה זכות להגביל את הטיפולים היקרים הללו, בעיקר עקב הסיכון הניכר לעובר ולילודת, ומחשש שההורים יהיו מבוגרים ולא יוכלו לטפל כראוי בילד שלהם והוא יפול לנטל על החברה. אך מאידך גיסא, אפשר לומר שהסיכונים לא גדולים יחסית לצורך הטבעי, היסודי והמשמעותי של הורים בילד, ושאינן להגביל את חופש הפרט ואת ההורות בגיל, כמו שאין מגבילים חולים ונכים בילודה למרות הצורך של סיוע מהחברה⁸⁶.

הסוגיה האתית - הטיעונים בעד ונגד הגבלת גיל לתרומת ביצית⁸⁷

82. הרב דוב ליאור, תשובה לשאלת הרב אליעזר אלטשולר, ב' באייר תשס"ג, שו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 330. לשיטתו, שאסר גם תרומת זרע, ואפילו מגוי. הרב יהושע נויבירט, תשובה לשאלה הנ"ל, י"ג בניסן תשס"ג, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 331. הרב מנשה קליין, תשובה לשאלה הנ"ל, שו"ת פוע"ה, שם (מהדורת תשפ"ג), עמ' 517–520, ובשו"ת משנה הלכות, חלק יז, סימן ה. גם הרב חיים קנייבסקי (שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 332) כתב בשם אביו, הרב ישראל יעקב קנייבסקי, לאסור זאת, על פי שיטתו שכל טיפולי פוריות כעין אלה אסורים, אפילו הפריה חוץ גופית מאיש לאשתו, ראה לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית (IVF)', עמ' 342, הערה 63.

83. הרב יעקב אריאל, תשובה לשאלה הנ"ל, אסרו חג פסח תשס"ג, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 326–330. לדבריו, מכיוון שהעובר אינו של הבעל אלא של אדם אחר, וייתכן שכמו שאסור לאדם לשאת מעוברת חברו (ראה לעיל בכרך הראשון, פרק י – 'נישואין שניים, מאוחרים ומיוחדים', עמ' 110), כך יהיה אסור לו לשמש עם אשתו כשהעובר שברחמה אינו בנו.

84. הרב מאיר ניסים מאזוז, תשובה לשאלה הנ"ל, כ"ה בניסן תשס"ג, שו"ת פוע"ה, שם, עמ' 331. וכתב שאם הזוג עושה זאת ללא התר, עדיף עובר שהוריו כבר נפטרו ואין לו אחים או אחיות. באופן כזה תימנע ממזרות מנישואי אחים. הרב הסתמך על דעת ברכי יוסף (אבן העזר, סימן א, ס"ק יד) ושאר אחרונים שאין ממזרות ללא ביאת איסור, כמו שמפורט בשו"ת ארץ אפרים (הכהן), סימן כז (הובא גם בשו"ת פוע"ה, שם, עמ' 144–160). המלצתו הראשונית לזוג במצב כזה היא לאמץ אימוץ רגיל, ועדיף ילדה, כמו שהמליץ האדמו"ר מליובאוויטש (מכתב שהובא באוצר הפוסקים, סוף חלק ט). הרב זלמן נחמיה גולדברג בפגישתו עם רבני פוע"ה, ה' באדר תשס"ו. לדבריו החשש של ממזרות שיש לחלק מהפוסקים בתרומת זרע (כפי שיובא להלן, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 445), קל יותר לאחר מות בעל הזרע. ראה גם להלן, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 446, הלכה לא, שנחלקו בכך הפוסקים.

85. הרב יעקב ניסן רוזנטל בפגישתו עם רבני פוע"ה, טבת תשס"ד. הרב אמר שהוא עונה תשובה הלכתית עקרונית, ומבחינה מעשית יש לשאול פוסק מובהק. הרב זלמן נחמיה גולדברג בפגישתו הנ"ל, אך למעשה הסכים לצרף סברה זו רק במקרה שבו בעל הזרע נפטר כבר, וכפי שהובא בהערה הקודמת. וראה גם להלן, פרק נה – 'תרומת זרע', עמ' 434, הלכה ט.

86. מדובר במקרים שבהם יש מסוגלות הורית.

87. מבוסס על הרצאתו של פרופ' שלמה משיח בכנס פוע"ה תשס"ב.

נגד הגבלת גיל

- סיכונים רבים לאם⁸⁸.
- ייתכן שהורים מבוגרים מדי יתקשו לגדל כראוי את הילד, מבחינה פיזית ונפשית.
- גיל הפוריות הוגבל משמייא, לא ראוי שהאדם יתערב על מנת לשנות סדרי בראשית.

נגד הגבלת הגיל

- אוטונומיה של הפרט.
- אין להטיל הגבלה גורפת עקב גיל, אלא לבדוק את מידת הסיכון בכל מקרה לגופו.
- אין ודאות שהטבע הגביל את הפוריות, ייתכן שהאדם קלקל אותה על ידי אי שמירת הטבע.
- הורים יכולים להיות הורים טובים גם בגיל מבוגר.
- הרופאים הם שליחים ואינם זכאים למנוע טיפולים.

מבחינה משפטית קובע חוק תרומת ביציות שהזכות לקבל תרומת ביצית שמורה לנשים בגיל 18 – 54⁸⁹. החקיקה לא מתייחסת לתרומת ביצית בחוץ לארץ, אך יש לכך התייחסות בחוזר מנכ"ל משרד הבריאות, תשרי תשס"ו.

התייחסות הלכתית לטיפולי פוריות בגיל מבוגר הובאה לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית (IVF)', עמ' 346.

פדיון הבן

ראה התייחסות גם לעיל, פרק מט – 'הפריה חוץ גופית (IVF)', עמ' 338.

- ל. אישה שילדה בן בכור מתרומת ביצית, הבן חייב בפדיון ככל יילוד, אפילו לפי השיטות שתורמת הביצית היא האמא. כיוון שלעניין בכורה קובעת הלידה, ורק נושאת ההריון - היולדת - מחייבת את הולד בפדיון הבן. לפי זה אם אישה תרמה ביצית לאישה אחרת שילדה בן בכור, ולאחר מכן נפקדה תורמת הביצית בהריון וילדה בן בכור בעצמה, גם בן הנתרמת חייב בפדיון הבן, וגם בן תורמת הביצית יתחייב בפדיון הבן⁹⁰. ויש שכתבו שאם תורמת הביצית כבר ילדה קודם לכן, אזי לפי השיטות שבעלת הביצית היא האם, יש ספק אם הילד נחשב בכור לעניין פדיון הבן, ויפדו אותו בלי ברכה⁹¹.

88. התייחסות מפורטת טובא להלן בכרך השלישי, פרק נח – 'הריון בסיכון גבוה', בפסקה 'הריון בגיל מבוגר', עמ' 33–34.

89. בתחילה החליטה הוועדה הציבורית-המקצועית לבחינת הנושא של תרומת ביציות, שמונתה על ידי שר הבריאות, על גיל 51, שהוא הגיל המקובל בעולם שעד אליו נשים יולדות. בסופו של דבר הוחלט בוועדת הבריאות של הכנסת לאפשר לנשים לקבל תרומת ביצית עד גיל 54.

90. הרב יוסף שלום אלישיב, דבריו הובאו בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן א, עמ' לה. ראה גם הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'יחוס אמהות בהשתלת עובר ברחם של אחרת', תחומין ה (תשמ"ד), עמ' 257–258, וצריך עיון האם דבריו בעניין פדיון הבן נאמרו דווקא לשיטתו שהיולדת היא האם גם לעניין הייחוס (ראה לעיל, הערה 19) או שלדעתו גם לשיטות שבעלת הביצית היא האם מכל מקום בפדיון הבן הולכים אחר היולדת, שכן נראה יותר מדבריו.

91. תורת הרפואה, עמ' 181–182. נימוקו ממסכת חולין ע, א, לעניין בכור בהמה, במי שהדביק שני רחמים, ויצא מזה ונכנס בזה, שנשארה הגמרא בתיקו, וכן הוא ברמב"ם, הלכות בכורות, פרק ד, יח. שו"ת שאגת כהן, חלק ב, סימן לא. וראה שם, שלפי הדעה שמסתפקת מי האם, נראה שיכולים לפדותו בברכה.

לא. אם תורמת הביצית היא גויה, הרי לשיטות שבעלת הביצית היא האם, לכאורה יש לפטור את הוולד מפדיון הבן⁹¹. לפי דעה זו, אם האישה הנתרמת תלד אחר כך מעצמה או מתרומת ביצית מיהודיה, יש להסתפק אם הוולד הבא חייב בפדיון הבן, ויפדוהו ללא ברכה⁹².

האם על ההורים לספר לילד שנולד מתרומת ביצית

לב. אין לספר לילד שנולד מתרומת ביצית⁹³.

לג. אם תורמת הביצית אינה יהודיה, לפי השיטות שיש חיוב גיור על הוולד, כפי שהובא לעיל, הלכה ה, יש מי שהורה שצריך לספר לילד על כך שנולד מתרומת ביצית⁹⁴. ויש מי שהורה שאין צורך לספר לילד⁹⁵. לפי השיטות המצריכות גיור רק לחומרה, ההורים פטורים מלספר על כך לילד⁹⁶.

התייחסות להשתלת שחלות תובא להלן בכרך הרביעי, פרק פז - 'אונקולוגיה - סרטן אצל נשים', עמ' 72-77.

⁹¹. שו"ת שאגת כהן, שם.

⁹². ראה תורת הרפואה, שם, שכתב שעל הצד שהוולד הראשון שנולד מתרומת ביצית לא יתחייב בפדיון הבן, הוולד שיוולד אחריו ייחשב לבכור. שו"ת שאגת כהן, שם. וראה שם, שלפי הדעה שמסתפקת מי האם, יש לפטור את הבא אחריו מפדיון הבן מדין ספק ספקא.

⁹³. בדיון בוועדת הבריאות של הכנסת בנושא זה טען הרב מנחם בורשטיין כנגד הדעות הסוברות שיש לספר לילד על עובדת היוולדו כתוצאה מתרומת ביצית, שבמקרה כזה ודאי שאין לספר, כיוון שתורמת ביצית היא אנונימית, ולילד לא תהיה אפשרות לברר ממני נתקבלה תרומת הביצית, ואז אין מזור לתסכול הגדול שעלול להיווצר אצלו. אולם ייתכנו מקרים שבהם אדם ירצה לברר אם הוא נולד מתרומת ביצית, כגון בירור לגבי מחלות תורשתיות וכן כדי למנוע נישואי אחאים.

על פי חוק תרומת ביציות (תש"ע-2010) מסירת מידע ממרשם היילודים מתרומת ביצית תהיה רק במקרים הבאים:

אדם המעוניין לדעת אם הוא נולד מתרומת ביצית ואם בעלת הביצית הייתה בעלת אותה דת של הנתרמת. מידע כזה יימסר רק בנסיבות מיוחדות ובהיתר של בית המשפט לענייני משפחה ובתנאי שבית המשפט ישתכנע שמסירת המידע לא תגרום נזק לבריאותו והוא מסוגל להבין את התשובה ומשמעותה, ושהתועלת שבמסירת התשובה תהיה גדולה יותר מן הנזק העלול להיגרם מאי מסירתה.

גבר ואישה המעוניינים לדעת אם הם קרובי משפחה, וכן רשם נישואין המעוניין לדעת אם גבר ואישה שנרשמו אצלו לנישואין הם קרובי משפחה. רשם הנישואין יהיה רשאי להודיע להם רק אם הם קרובי משפחה ולא אם אחד מהם או שניהם נולדו מתרומת ביצית.

בכל מקרה, זהות תורמת הביצית לא תיחשף.

⁹⁴. הרב שלמה משה עמאר בפגישתו עם רבני פוע"ה, ל' בשבט תשס"ז. הטעם – לגר קטן יש אפשרות למחות כשמגיע לגיל מצוות, וצריך לתת לו את ההזדמנות למחות. ראה שלחן ערוך, יורה דעה, סימן רסח, ז, וראה גם בהערה הבאה.

⁹⁵. הוראה בעל פה של הרב זלמן נחמיה גולדברג, לרב אריה כץ. נימוקיו – אמנם מדברי תוספות (סנהדרין סח, ב, ד"ה קטן) משמע שהמחאה שיוכל קטן למחות נחשבת לחלק מהליך הגיור שכולל בתוכו את הצורך לקבל עליו עול מצוות, שמתקיימת בגיור של קטן בעצם גדלותו ללא מחאה. ממילא עליו לדעת על האפשרות של המחאה. אולם מדברי ראשונים אחרים נראה שהגיור של קטן הוא גיור שלם, אלא שאם מוחה מתברר למפרע שלא היה גיור, ולכן אין צורך לתת לו בפועל אפשרות של מחאה. וראוי לסמוך עליהם במקרה של תרומת ביצית, שבו יש עניין לא לספר לילד.

⁹⁶. כיוון שלפי שיטות אלו הגיור אינו מעיקר הדין. כך הורה, לדוגמה, הרב משה דוד טנדלר בפגישתו עם רבני פוע"ה, י"ג באב תשע"ב.